

pa je odločno etično stališče, ki ga pisateljica skuša vzdržati — čeprav včasih malo nasilno — do konca, dejstvo, ki ga je treba v tem zmaterializiranem času še posebej poudariti.

Avgust Žavbi.

Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848.—1895. Uredil Anton Ocvirk. Pri Akademski založbi v Ljubljani 1938. Trije deli.

V preteklem letu so v treh knjigah izšla pokojnega univ. prof. dr. Ivana Prijatelja predavanja, ki jih je imel že v dveh ciklih pred slavističnimi slušatelji na slovenski univerzi v Ljubljani. Smrt je prehitela velikega pokojnika, da bi bil sam mogel pripraviti ta svoja predavanja za tisk. Zato je dr. Anton Ocvirk objavil ta znamenita dela iz Prijateljeve zapuščine, pri čemer se je ravnal večinoma po prireditvi drugega cikla predavanj, ker je bil ta od prvega precèj različen ne samo, da je bil jezikovno popravljen, ampak tudi zelo predelan in izpopolnjen. Čeprav obeta naslov, da bo v knjigah objavljena vsa kulturna in politična zgodovina slovenskega naroda od leta »pomladi narodov« pa tja do nastopa slovenske moderne, vendar je kljub trem knjigam ostalo delo fragmentarno, nekak torzo, ker ob koncu tretje izdane knjige pride pisatelj šele do šestdesetih let preteklega stoletja, a še teh ne obdela z vseh strani, kakor je to storil za petdeseta leta, ampak za drugo dobo »staroslovenstva« poda šele splošni avstrijski okvir in poglavje o slovenskih kulturno političnih zahtevah in pridobitvah v tem obdobju. Da bo delo povsem ustrezalo naslovu in da bo obdelano poglavje novejše slovenske književne zgodovine in z njo združene splošno kulturne zgodovine tja do Cankarjevega in Župančičevega nastopa, bo treba še več knjig.

Motil bi se, kdor bi mislil, da pomenijo te tri Prijateljeve knjige poglavja iz naše književne zgodovine, kakor bi od slavista na slovenski stolici predvsem pričakovali. Nasprotno, v teh treh knjigah najdeš esejistične študije iz splošno kulturne, zlasti pa iz politične zgodovine Slovencev iz začetka druge polovice prejšnjega stoletja. Zato nam pomenijo te študije prav za prav šele uvod v pravo književno razglabljanje. Tudi se mi zdi, da so vsa ta poglavja le nekoliko preobširno obdelana, zlasti če jih gledamo kot uvod v obravnavanje naše literature. In kot t a k u v o d so bila v resnici mišljena ta predavanja na slovenski stolici v Ljubljani.

V splošnem moramo reči, da je pri obravnavanju problema o razmerju cerkve do države v Avstriji Prijatelj vprašanje pravilno zajel, zlasti ko govori o dobi priprav za konkordat iz leta 1855. ter o konkordatu samem, ki ga motri vsaj deloma s stališča tako imenovanega liberalnega katolicizma. Kljub temu pa se tu in tam občuti nepravilen, nekako nenaklonjen ton do konkordata, saj ga imenuje celo »zloglasni« konkordat, in to zlasti zaradi nekaterih, morda res pretiranih določb; vendar pa ga v splošnem pravilno ocenjuje. Zlasti bi biló treba bolj poudariti dejstvo, da je prav konkordat dal katoliški cerkvi v Avstriji svobodo v času, ko je vladal tamkaj najhujši tako imenovani Bachov absolutizem. Premalo je tudi poudarjena zasluga konkordata, da je katoliško cerkev v Avstriji rešil vezi jožefinske in janzenistične politike v predmarčni Avstriji. Zato se zdi, da Prijatelj ugovarja samemu sebi, če na strani 32. v prvi knjigi piše: »Današnji človek, študirajoč one čase, bi se vese-

lil, da je vsaj kdo svobodno dihal v onem zatohlem ozračju. A žalostiti mora pri tem vsakega izobrazenca, kateri ume in ve ceniti — ako že ne cerkvenosti — pa vsaj naboženstvo, da se je ena, in sicer glavna, izmed oficialnih čuvaric in gojiteljic tega blagega čuta dala za lečo izvestnih svoboščin in pravic — izrabljati krutemu absolutizmu v iste namene kakor najemno žolnirstvo in kruhoborsko uradništvo.« Prav tako se mi zdi dvomljivo prerokovanje: »da bi nikdar ne bil nemški liberalizem šestdesetih in sedemdesetih let poznal takšnih versko indiferentnih in celó veri nasprotnih cvetov, da ni avstrijskega duševnega polja skozi vsa predhodna petdeseta leta v družbi z generalom in »piontarjem« pomagal teptati tudi — kardinal.« Treba je namreč pomisliti na to, da bi morda v nasprotnem primeru cesar in njegov absolutistični režim ne bil poteptal samo veri nasprotnih cvetov, ampak prav gotovo tudi cerkev samo, in jo ponovno oklenil v jožefinske sponse, in to kljub pobožnosti cesarjeve matere. Toliko bi pripomnili k prvemu poglavju, ki nosi naslov Avstrijski politični okvir.

Če si odkritja in dognanja iz prvega poglavja že bral v številnih zgodovinskih knjigah, pomeni drugo poglavje, kjer Prijatelj ocenjuje kulturno-politične zahteve in pridobitve v letu »pomladi narodov« in še v prihodnjem desetletju, novost v naši slovenski publicistiki. Po drobnem razbiranju posameznosti iz tega poglavja naše zgodovine se povzpne pisatelj do povsem pravilne sintetične sodbe, »da so se Slovenci poslovili od let marčne revolucije z zavestjo, da so se rešili nemškega definitiva, ter so stopili v dobo reakcije in obnovljenega avstrijskega absolutizma s prepričanjem, da morajo narodno in kulturno preporoditi svoj narod pod vlado manjšega zla, ki so si ga sami volili, namreč v vseh avstrijskih provizorijih, ki so imeli priti. Naši boljši duhovi so že zgodaj slutili, kam jadra Avstrija.« V tem poglavju in še v sledečem, v katerem obravnava Prijatelj slovensko gospodarsko, družabno in kulturno življenje v stanovih, društvih in zavodih v petdesetih letih, motijo bralca citati, zlasti ker so tu in tam le predolgi, saj obsegajo po cele strani in čez. Sicer se ta način prilega eseju, vendarle bi táko zgodovinsko in kulturno študijo človek rajši bral v bolj strogo znanstveno razpravnem slogu. Prav tako so v tem poglavju preobširna razpravljanja iz naše materialne kulture tistega obdobja, saj bi o tem zadoščali kratki resumeji, v kolikor so sploh potrebni tam, kjer je na splošno le govor o duhovni kulturi.

Povsem nekaj novega za slovensko kulturno zgodovino je četrto poglavje, kjer Prijatelj obravnava slovensko časopisje v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Naše kulturne in še posebej literarne zgodovine po veliki večini to časopisje samo suhoparno naštevajo, medtem ko je Prijatelj obširno spregovoril o naših političnih, strokovnih in književnih listih tega obdobja in jih tudi do potankosti pravilno ocenil.

Precèj pomanjkljivo pa je poglavje o duševnem obrazu generacije Starslovencev, in to predvsem zaradi tega, ker prvič govori Prijatelj na tem mestu skoraj samo o Bleiweisu in Jeranu, in drugič, ker še ta dva ocenjuje in razglablja prav za prav samo glede na njun svetovno nazorni pogled, ne da bi pri tem šel globlje v njuno duševnost in nam podal jasnejšo sliko in popolnejšo tudi glede njunega mišljenja o socialnih, političnih, gospodarskih

in splošno kulturnih vprašanjih. Prav zaradi tega prepovršnega oziroma prenostranskega pogleda je zlasti Jeranova podoba v tem Prijateljevem delu narisana vse preveč samo z ene strani, kajti na ta način pisatelj o njegovih dobrih in za slovensko kulturno življenje koristnih straneh ni imel prilike govoriti. Kakor je namreč Prijatelj Jerana pravilno ocenil kot ozkosrčnega literarnega kritika, tako vse premalo zvemo o njegovih zaslugah za slovensko ilirstvo, pri ustvaritvi našega knjižnega jezika in za splošno narodno kulturne pridobitve. Sicer je res, da obraz generacije Staroslovencev zveni ne samo iz poglavja, ki izrecno nosi ta naslov, marveč še s številnih drugih mest v teh treh knjigah, vendar bi biló prav, da bi prav v tem poglavju zbral vse, kar je drugod raztresenega. In to tembolj, ker tudi druga poglavja ob koncu vedno pokažejo popolno sintezo vseh dognanj iz posameznih prejšnjih delov.

S tretjo knjigo se začne obravnavanje avstrijskega političnega okvira v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in temu zopet slede slovenske kulturnopolitične zahteve in pridobitve v tem obdobju. Ta knjiga kakor tudi že prva na ta način govorita pretežno o političnih vprašanjih, kvečjemu še naštevata znamenite kulturne pridobitve našega naroda v tem in onem obdobju. Zato bi se glede na te tri knjige skoraj moral naslov spremeniti in bi bilo treba postaviti na prvo mesto politična in šele na drugo kulturna zgodovina Slovencev. Ta oznaka bo na delu ostala vse dotlej, dokler ne dobimo še naslednjih, zgoraj omenjenih poglavij in knjig iz naše kulturne zgodovine prejšnjega stoletja.

Kakor smo torej veseli teh treh knjig izpod peresa našega velikega literarnega zgodovinarja najnovejšega časa, tako bomo zmerom in težko pričakovali obširne dopolnitve in izpopolnitve teh knjig z deli, ki bodo nadaljevala in dokončala našo kulturno in posebej še literarno zgodovino do dobe, ki je že na teh knjigah naznačena. In to bo potrebno dobiti iz Prijateljeve zapuščine; če bi pa tam ne bilo, bo treba počakati na novega literarnega zgodovinarja, ki bo pričujoča Prijateljeva dela izpopolnil in dokončal, da ne bodo ostala — torzo, kar so sedaj.

F. Jesenovec.

Alma Sodnik: Descartes. Njegovo življenje in filozofija. 1939. Slovenska matica v Ljubljani. Str. 134.

Za tristoletnico Descartesovega spisa *Discours de la Méthode*, ki jo je obhajal kulturni svet pred dvema letoma, se je — z majhno zakasnitvijo sicer — pridružilo manjšim razpravam o Descartesu in njegovi metodi (n. pr. Ušeničnikovi v »Času« XXI., 10) še obširnejše delo A. Sodnikove, privatne docentke za zgodovino filozofije na naši univerzi, ki ga je kot izredno publikacijo izdala Slovenska matica v Ljubljani.

Avtorica je svoje delo široko zasnovala, da bi tako čitatelju Descartesa, »vzor nesebičnega iskanja in ljubezni do resnice«, čim bolj približala. Po kratkem pregledu podatkov iz njegovega vnanjega življenja polaga važnost zlasti v to, da poda predvsem sliko njegove osebnosti, sliko, ki ga pokaže kot misleca teoretika, izrazito vase obrnjenega, z razmišljajočim pa tudi dejavnim, reformatorskim pogledom.